

Enota Dramske pisateljice in pisatelji (DPP)
ZDUS vabi na predavanje

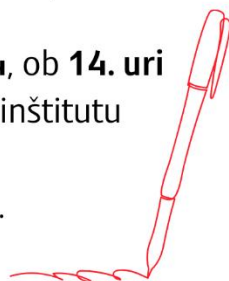
REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

AVTORSKA PRAVICA KOT KOMODIFIKACIJA INTELEKTUALNEGA DELA

dr. Luke Novaka,

pisatelja, prevajalca, scenarista, založnika in TV voditelja,
strokovnjaka za intelektualno lastnino, ki deluje na
področju upravljanja avtorske in sorodnih pravic.

V petek, **8. novembra 2024, ob 14. uri**
v Slovenskem gledališkem inštitutu
(SLOGI), **Mestni trg 17,**
Ljubljana (prvo nadstropje).
Dogodek bo trajal **eno uro**.

Na zadnjem letošnjem srečanju iz sklopa predavanj o avtorski pravici in intelektualni lastnini bo beseda tekla o nastanku avtorske pravice skozi zgodovino, o konceptu intelektualne lastnine, o reproduktibilnosti umetniškega dela, o pravnem normiranju avtorske pravice, o izključnosti avtorske pravice in izjemah od nje, o individualnem in kolektivnem upravljanju avtorske in sorodnih pravic, o EU direktivah, ki avtorsko pravico regulirajo, ter o reprodukciji umetniških del v digitalni dobi.

Skozi vsebine nas bo vodil Luka Novak, doktor znanosti s področja literarnih ved, mdr. soustanovitelj založb Vale-Novak in Totaliteta, nekdanji direktor Urada RS za intelektualno lastnino, član posloводства SAZOR, svetovalec na mednarodnih projektih v zvezi z intelektualno lastnino ter prejemnik številnih mednarodnih in domačih nagrad.

Poročilo s predavanja dr. Luke Novaka: Avtorska pravica kot komodifikacija intelektualnega dela (Po posnetku pripravila Evelin Bizjak)

Datum in kraj predavanja: 8. november 2024 ob 14:00, Slovenski gledališki inštitut (SLOGI), Ljubljana

Predavatelj: dr. Luka Novak – pisatelj, prevajalec, scenarist, založnik, TV voditelj in strokovnjak za intelektualno lastnino

Na predavanju z naslovom *Avtorska pravica kot komodifikacija intelektualnega dela* je dr. Luka Novak predaval na temo avtorsko-pravnega sistema kot komodifikacije intelektualnega dela, kjer je obravnaval zgodovino avtorskih pravic, njihov razvoj ter funkcijo v sodobnem digitalnem okolju. Predstavil je definicijo in razvoj avtorske pravice skozi zgodovino, pojasnil je, kaj pomeni reproduktibilnost umetniškega dela, kako se avtorska pravica pravno formirala, kaj je kolektivno upravljanje in kaj pomeni reprodukcija v digitalni dobi. Predavanje je potekalo v okviru serije dogodkov o avtorski pravici, ki jih prireja Enota Dramske pisateljice in pisatelji (DPP) Združenja dramskih umetnikov Slovenije (ZDUS).

Dr. Luka Novak je uvodoma osvetlil temeljne pojme avtorstva, pri čemer je poudaril, da je avtor vedno fizična oseba, ki skozi ustvarjanje prinaša družbi »nekaj več«. Avtorsko delo je varovano po aktu samega nastanka in ga ni potrebno registrirati (nekateri države registracijo imajo, npr. Bosna in Hercegovina ali Velika Britanija). Knjižni in medijski uredniki ter avtorji prispevkov, kot so kostumografi in scenografi pri AV delih niso soavtorji, temveč avtorji prispevkov in svoje pravice pogosto prenesejo na producenta. V javnem dobrem pa ostajajo odkritja, ideje, matematični teoremi,

zakoni, politični govori ter recepti, ki so zaščiteni le kot zbirke, npr. v obliki kuharskih knjig, saj te varujemo v specifični kombinaciji ali obliki.

Zgodovinski pregled je pokazal, kako so sprva avtorsko delo obravnavali kot javno dobro, avtorji pa niso bili varovani. Koncipiranje avtorske pravice začne z izumom tiska v renesansi, ko pride do distribucije in izkoriščanja dela preko grafične reprodukcije. Prvi imetniki pravic reprodukcije so bili tiskarji in založniki. Prva pomembna ureditev, ki je avtorjem priznala izključno pravico nad njihovimi deli, je bil angleški »Statute of Anne« iz leta 1710. Leta 1780 se z Ludvikom XVI. pojavi prvi *copyright law*, ki avtorjem in izumiteljem zagotavlja izključno pravico do njihovih izumov. Koncept intelektualne lastnine se izoblikuje šele vzporedno z nastankom tiskarskega stroja, ko je razmnoževanje del postalo masovno in bolj dostopno. Predavatelj je poudaril, da je nastanek avtorske pravice tesno povezan z vzponom moderne družbe.

Pomen avtorskih pravic je poznal tudi Beaumarchais, ki je s prizadevanji za pravično nadomestilo dramatikom pripomogel k ustanovitvi kolektivne organizacije za avtorje v Franciji, kar je odprlo pot sodobnemu kolektivnemu upravljanju pravic. Bernska konvencija iz leta 1886 pa je prvič določila pravico avtorjev do izključnega nadzora nad uporabo in razmnoževanjem svojih del na mednarodnem nivoju. Z ustanovitvijo prvih združenj za zaščito pravic avtorjev in podpisom Bernske konvencije se je avtorska pravica razvila v materialno pravico, s katero se je lahko tržilo. Dr. Novak je posebej izpostavil pojem komodifikacije avtorskih pravic, kar pomeni, da je umetniško delo poleg prvotne estetske in kulturne vrednosti pridobilo tudi tržno vrednost. S pridobitvijo gospodarske funkcije je postalo blago, s katerim je možno trgovati. Komodifikacija je prinesla vprašanje ravnotežja med pravicami avtorja in javnim dobrim, kar je bil ključni problem že pri vzpostavitvi prvih avtorskih zakonov v 18. stoletju.

Avtorsko pravico je dr. Novak predstavil kot večplasten sistem s kulturno, pravno, ekonomsko, upravljaljsko in družbeno dimenzijo, ki jo je treba obravnavati kot celoten sistem. Po prvi mednarodni pogodbi o avtorski pravici, Bernski konvenciji iz leta 1886, ki utrjuje načelo, da je avtor nosilec avtorskih pravic, sta se razvila še dva modela avtorskih pravic: francoski *droit d'auteur*, ki vključuje moralne pravice avtorja, in anglo-ameriški *copyright*, ki varuje le materialni vidik in v osnovi ne priznava moralne pravice po smrti avtorja. Združene države Amerike so Bernsko konvencijo podpisale šele v osemdesetih letih. Temeljni načeli konvencije sta izključna pravica avtorja do nadzora nad uporabo svojega dela ter možnost omejitev in izjem, ki omogočajo dostop do vsebin. Po Bernski konvenciji so materialne pravice razdeljene na pravice, kot so pravica do prevoda, priredbe, izvedbe in priobčitve javnosti.

Dr. Novak je predstavil tudi koncept individualnega in kolektivnega upravljanja avtorskih pravic. Pri individualnem upravljanju avtorji sami upravljajo svoje pravice, pri kolektivnem upravljanju pa pravice upravljajo kolektivne organizacije, kot so SAZAS in Kopriva v Sloveniji, ter CISAC na svetovni ravni. Kolektivne organizacije, ki jih določajo državne ali mednarodne pogodbe, skrbijo za zbiranje nadomestil in urejanje pravic avtorjev, izvajalcev, producentov in drugih imetnikov pravic.

Evropski in anglosaški koncept avtorske pravice se razlikujeta v poudarku na moralni pravici in pojmovanju avtorske pravice. V evropskem modelu je ključna izvirnost dela, medtem ko ameriški model temelji na konceptu »sweat of the brow«, kjer je bistven vložen trud, tudi če delo ni izvirno. Moralna pravica vključuje paterniteto, torej pravico avtorja, da je priznan kot ustvarjalec dela, kar je priznано tudi v ZDA.

Bernska konvencija zagotavlja izključnost avtorske pravice z določenimi izjemami. Slovitelj izjeme in omejitve po Bernski konvenciji vključujejo nedotakljivost izključnosti avtorskega dela: v konkretnem primeru pod določenimi pogoji se dovoljuje prosta uporaba, ki pa ni nujno zastonj. Ob reprodukciji brez dovoljenja avtorja ta lahko prejme nadomestilo. Že Walter Benjamin je opozoril, da tehnološka reproducibilnost dela (npr. fotokopiranje) odvzame umetniškemu delu njegovo enkratnost, saj

reprodukcija preglasi tradicijsko vrednost in postane avtonomna, razstavna vrednost dela pa prevlada nad ritualno. Prelom se pojavi z izumom fotokopiranja, l 1938. Dilemo o tem, kako bodo avtorji reprodukciji sledili jo obračunavali, je z izjemami in omejitvami leta 1976 rešila Bernska konvencija. Izjeme je podvrgla trislopesnemu testu in določila, da lahko odstopamo od izključnosti v posebnih primerih (1. korak), ko uporaba ni v nasprotju z običajnim izkoriščanjem dela (2. korak) in prekomerno ne oškoduje legitimnih interesov avtorja (3. korak).

Private Copy (reproduciranje za privatno in drugo lastno uporabo) je najobsežnejša izjema, podvržena je nadomestilu, ki proizvede 1.046 milijarde evrov na svetovni ravni. V Evropi obstajajo različni tipi sistemov za pobiranje nadomestila. Načeloma se pobirajo od uvoznikov oz. proizvajalcev, ki proizvajajo in uvažajo reprodukcijske naprave. Izjema za privatno kopiranje ni obvezna in se v EU ne harmonizira. Cilj je uvajanje neprekinjenega dostopa do družbe znanja.

Sorodne pravice so tiste, ki niso povezane z dejanskim avtorjem dela. Ščitijo udeležence, ki s svojim delom ključno prispevajo k nastanku, produkciji, kakovosti, širjenju, komuniciranju in posredovanju dela. Vključujejo tudi interpretacijo in komunikacijo avtorskega dela: to so izvajalci, igralci, plesalci, producenti in založniki. Sorodne pravice so v funkciji varovanja gospodarske dejavnosti (producentske ali založniške investicije v avtorsko delo). Njihovo trajanje je ponekod krajše od avtorskih pravic.

Individualno upravljanje omogoča samostojno upravljanje; ko to ni možno, se to prenese na kolektivno upravljanje (predvsem takrat, ko bi bilo zaračunavanje nadomestila nemogoče, ali v primeru sekundarne transmisije). Manjšega avtorja zaščiti pred velikimi korporacijami. Obstaja tudi **obvezno kolektivno upravljanje (KD)**, ki se lahko izvaja brez pooblastila avtorja (npr. private copy). Je praktično za uporabnike, saj KD upravljajo pravice na vsem svetovnem repertoarju in sklepajo pogodbe o zastopanju s tujimi KD. Obvezno kolektivna je tudi sledna pravica, kabelska retransmisija, reprografija, kliping in pa priobčitev javnosti.

Tipi kolektivnih organizacij vključujejo

- **avtorske KO:**, avtorske pravice na glasbenih, AV in literarnih delih, v svetovnem merilu jih združuje CISAK;
- **reprodukcijske KO:** reprodukcijske pravice na literarnih in slikovnih delih, sorodna pravica založnikov;
- **izvajalske in fonografske KO:** upravljajo sorodne pravice na glasbenih in AV izvedbah, Kolektivne organizacije za private copy;
- **posamezne KO:** glasbena, AV, knjižna, avdio dela, pri nas to ureja Kopriva, na svetovnem nivoju pa CISAC.

Kolektivne organizacije so monopolne: ko pridobijo status, imajo kot edine v državi možnost uveljavljanja določenih pravic. Pravilno naj bi v vsaki državi obstajala samo ena taka organizacija za isto vrsto upravičenj. Imamo tudi prostovoljno kolektivno upravljanje. Turčija in Romunija monopola nimata, imata pa tržno kolektivno upravljanje, zaradi česar nastaja konkurenca med posameznimi kolektivi.

Obstaja tudi **nadzorni organ** (lahko so to organi ministrstva ali neodvisne organizacije): njegova funkcija je regulacija KO, izdajanje dovoljenj, nadzor, sankcioniranje, promocija varstva pravic intelektualne lastnine in predstavljanje držav v mednarodnih institucijah in sodelovanje z njimi. Pri nas je to urad URSIL, ki ima več kot 50 zaposlenih. S kršenjem avtorskih pravic, kot so uvoz piratskega blaga (CD-ji), ponarejanje na področju dizajna in blagovnih znamk, ponarejanje patentiranega blaga in vsebin, se ukvarjajo policija, tožilstvo, tržna inšpekcija in medresorske skupine proti piratstvu.

Reprodukcija v analogni dobi: bistvo varovanja je bilo, da je obstajal ekonomski nadzor nad redistribucijo in proizvodnjo izvodov. Dostop do dela je bil pogojen s taktilnostjo in materialnostjo. Vsak izvod je bil dostopen majhnemu številu oseb in kakovost kopij je padala s številom. Sodobna digitalna reprodukcija prinaša pomembne spremembe, saj omogoča hitro in natančno reprodukcijo brez poslabšanja kakovosti, s čimer izničuje nekdanje omejitve dostopa, značilne za analogno dobo. To pomeni, da je dostop do avtorskih del postal lažji, a tudi manj pregledno nadziran, kar odpira vprašanja v zvezi z razširjanjem avtorskih del brez soglasja avtorjev.

V Evropi je upravljanje avtorskih pravic delno regulirano tudi z različnimi evropskimi direktivami. Direktiva 2001/29/EC (InfoSoc), prenaša določene izjeme iz Bernske konvencije, npr. privatno kopiranje, arhivske reprodukcije, možnost izobraževalne izjeme (illustration for teaching), aktualno poročanje. Izvzeti so tudi citati, politični govori, karikatura, parodija in pastiš. Izjeme se ne harmonizirajo, vsaka država to ureja po svoje.

Zadnja direktiva 2019/790/EU: Copyright in the Digital Single Market je prva direktiva o avtorski in sorodnih pravicah po InfoSoc l 2001. V digitalno okolje prinaša nove vrste uporabe in preprečuje samovoljno uporabo avtorskih vsebin na internetu. Omogoča plačevanje za priobčitev vsebin na velikih platformah (GAFA), uvaja sorodne pravice medijskih založnikov, doživela je odpor Creative Commons in piratskih strank. Uvaja tudi določene izjeme: izobraževalna izjema omogoča Text and data Mining (TDM) v raziskovalne namene (machine learning, e-translate), komercialne namene (UI) in digitalno reprodukcijo out-of commerce works (OOCW) za arhivske in raziskovalne ustanove. Direktiva se z varstvom v digitalnem okolju približuje varstvu del v analognem svetu.

Umetna inteligenca odpira nova vprašanja glede avtorskih pravic, saj področje še ni jasno regulirano. Osrednje dileme vključujejo besedilno in podatkovno rudarjenje, kjer AI s pomočjo natančnih »promptov« pridobiva podatke, na podlagi katerih nato ustvarja odgovore. Bolj natančni kot so *prompts*, bolj uporabnik sooblikuje končni izdelek. Vprašanja v povezavi z AI obsegajo, ali so izhodna dela avtorsko zaščitena in kdo ima nad njimi pravice – ustvarjalec *prompta*, lastnik tehnologije ali avtor vhodnih podatkov. Poleg tega so ključne definicije avtorskega dela, kot sta doktrina originalnosti in postopki za registracijo vprašljivi. V Ameriki nimajo 3. stopnega testa in nimajo izjem, uporabljajo le *fair use*, ki se kot kompletna izobraževalna raba prenese tudi na umetno inteligenco. V ZDA zato trenutno poteka več sodnih postopkov o pravicah AI, medtem ko je v Evropi obravnavanih manj primerov.

Na koncu predavanja je dr. Novak odgovarjal na vprašanja udeležencev o konkretnih primerih iz prakse ter pojasnjeval dileme glede pravic avtorjev v digitalni dobi, kar je k teoretičnim vsebinam predavanja dodalo tudi praktično dimenzijo. Predavanje dr. Luke Novaka je obogatilo razumevanje razvoja avtorske pravice, njenega pomena za zaščito avtorjev ter razstrlo izzive, ki jih prinaša sodobna digitalna doba. Razprava o umetni inteligenci, kolektivnem in individualnem upravljanju avtorskih pravic ter nastanku avtorske pravice kot zaščitne pravice, ki je hkrati gospodarsko tržno blago, je udeležencem ponudila vpogled v pravni ekosistem, ki je nujno potreben za ohranjanje ravnotežja med pravicami avtorjev in javnim dostopom do znanja.